

Spet o zvočniškem sklopu

Pred kratkim mi je prišla v roke 7.–8. številka Jezika in slovstva iz lanskega leta in v njej članek Petra Jurgeca Polglasnik in zvočniški sklop v izglasju mlajših prevzetih besed; začela sem ga brati z zanimanjem, končala pa s presenečenjem, saj se s podobnimi vprašanji že kar nekaj časa sama ukvarjam. Po podatkih, ki jih imam, je Peter Jurgec študent II. letnika na oddelku za slavistiko FF v Ljubljani in je zelo hvalevredno, da se je tako zgodaj začel zanimati za jezikoslovna vprašanja in po nepopolnih informacijah, ki jih očitno ima, začutil problematičnosti oziroma nejasnosti v zvezi z možnimi zaporedji zvočnikov.

Osnovno pravilo, ki ga mora upoštevati resen znanstvenik, preden se odloči za obravnavo kakega problema, je, da ugotovi, kaj je o tem že objavljenega. Pri tem je seveda povsem svoboden, da se s svojimi predhodniki strinja in gradi na tem, kar so ugotovili že drugi pred njim, ali pa tega ne sprejme oziroma sprejme le delno in to svoje stališče potem utemelji.

Peter Jurgec sicer ve, da obstaja nekdo po imenu Tatjana Srebot Rejec, ki je pred 12 leti v reviji *Linguistica* (izhaja v Ljubljani) v svoji razpravi o glasovnih sestavih slovenščine in angleščine razvrstila vse slovenske glasove po njihovi sonornosti in tako seveda tudi slovenske zvočnike. To njeno lestvico Jurgec sprejme in navaja ($v < m, n < l < r < j$), jo pa dopolni z [ɥ], ki ga, kot Jurgec pravilno ugotovi, pri meni ni. Ne pozna pa nobenega mojega dela, kjer se izrecno ukvarjam s sklopi, z zvočnikom /v/ oziroma z zvočniki na splošno.

Zakaj ni [ɥ]-ja?

Poskusila bom na kratko povzeti oziroma razložiti svoje ugotovitve, ki so dotikajo vprašanj, ki jih obravnava tudi Jurgečevo gradivo, pa avtor očitno ne ve zanje. Če se mi to v tako kratki obliki ne bo (povsem) posrečilo, je pač treba prebrati moje članke ob poznavanju splošnih teoretičnih osnov fonetike in fonologije.

Leta 1975 sem na oddelku za slavistiko pri prof. Jožetu Toporišiču opravila magisterij in je torej on nadziral moje delo. Tema mojega magisterija so bili soglasniški sklopi v slovenščini in angleščini in kontrastivna analiza le-teh. Slovenski del je izšel v skrajšani obliki na 31 straneh *Slavistične revije* in vsebuje med drugim približno 40 % novih sklopov, ki jih prof. Toporišič v svoji razpravi *Soglasniški sklopi slovenskega knjižnega jezika* ni evidentiral. Med drugim je evidentiran tudi /-jm/, ki ga Jurgec pogreša pri Toporišiču. Ker sem se morala pri svojem delu držati Toporišičeve interpretacije fonema /v/ in njegovih alofonov [v, ɥ, w, ʋ], ki da spadajo med soglasnike (razen [ɥ]), ki je del dvoglasnika), je /v/ s svojimi alofoni prelamljal vsa pravila slovenskega jezikovnega sestava, da zvočna polnost v slovenščini — tako kot pri mnogih drugih jezikih — narašča od robov zloga proti sredini: $\langle \rangle$, to se pravi N(ezvočnik) + Z(vočnik) + V(okal) + Z(vočnik) + N(ezvočnik) (NZVZN). Zato sem se nekaj let kasneje temeljiteje lotila tega vprašanja in objavila svoje izsledke leta 1981 v *Scando-Slavici*. Sestavila sem gradivo z /v/-jem in njegovimi variantami v vseh legah, zložno in nezložno, ga posnela s tremi govorcami in ga sonagrafirala; trije slavisti so ga slušno prepoznavali glede na zložnost/nezložnost. To mi je omogočilo, da sem videla proučevani glas, izmerila njegovo trajanje in preverila njegovo dojetje.

Ne glede na to, ali jih je govorec po svojem občutku izgovoril zložno (to se pravi [u]) ali pa nezložno (to se pravi po tradicionalni slovnici priporniški zveneči [w] ali pa nezveneči [ʌw], npr. **vzeti, želv, vprašati**), so jih poslušalci dojemali po svoje. Pri vseh govorcih so bili njihovi začetni zložni glasovi daljši od njihovih nezložnih, niso se pa med govorce ujemali v absolutnem trajanju; pri končnih pa med pričakovanimi zložnimi in pričakovanimi nezložnimi ni bilo razlike: vsi so bili sorazmerno dolgi, to se pravi po pričakovanju zložni. Poslušalci so bili pri začetnih pozorni na njihovo absolutno trajanje: 7–25 msek so slišali kot nezložno, pri 25–40 msek so nihali med zložno in nezložno interpretacijo, nad 40 msek trajajoče pa so slišali kot zložne. Pričakovana razlika v kvaliteti ni imela nobene vloge — ker je ni bilo. V končnem položaju pa je bilo odločilno trajanje celotne besede, v besedah s krajšim [e]-jem (v **želv**) so končni glas slišali nezložno, z daljšim pa zložno.

V slovenščini imamo fonem /v/ (ki se tudi lahko realizira kot aproksimant [v]; glej Jezik in slovstvo 1973/74) samo pred vokali, povsod drugod pa /u/. Ta /u/, odvisno od njegovega trajanja, lahko dojemamo kot zložen, nezložen ali pa nedoločljiv (nejasen) glede zložnosti; za vokali (pred konzonantom) je del padajočega diftonga in za zvočnikom na koncu besede ga kljub temu, da je dolg, glede na hitrost izgovora celotne besede tolmačimo kot zloženega ali nezloženega. To je šolski primer, da je zložnost v zadnji instanci psihološka in ne jezikovna kategorija.

Opravka imamo torej s premenjavanjem med fonemoma /v/ in /u/, tako kot se tudi fonem /l/ premenjava z /u/. Za /l/ — /u/ imamo minimalne pare (npr. Grem na **bal** /l/. — **Bal** /u/ sem se). Za /v/ — /u/ jih pa ni.

S takim tolmačenjem upoštevamo dejansko fonetično stanje, hkrati pa je ohranjena sistemskost jezika. Naj omenim le glavne značilnosti:

1. Osnovna zgradba slovenskega zloga brez izjeme je NZVZN. Npr. **vprašati** — besedo lahko izgovorimo z zložnim ali nezložnim začetnim /u/-jem. Fonetični zapis je [uprašati], [ʌprašati]. Fonološki zapis /uprašati/. Zveza /upr-/ ni sklop.

2. Načelo dvosmerne enoznačnosti: en fonem ima lahko več alofonov, en alofon pa lahko pripada le enem fonemu. Le tako lahko izvedemo iz fonetičnega zapisa fonološki zapis, ali pa obratno. Npr. **bil, siv** — fonetični zapis [bíu, síu] ali [bi^u, si^u] ali [bi^ʷ, si^ʷ]. Vsak diftong je v knjižni slovenščini s prozodičnega stališča padajoč. Da je naglas na prvem elementu diftonga, je torej predvidljivo. — Fonološki zapis /biu, siu/. — Če je [ʷ] alofon fonema /v/, ne more biti hkrati alofon fonema /l/; po načelu enoznačnosti bi bil fonološki zapis v tem primeru od **siv** /siv/ in od **bil** /biv/, kar je kontraintuitivno, ker v **bil, bila** nimamo nikdar [v]-ja.

Zato nimam v razvrstitvi zvočnikov po zvočni polnosti glasu [ʷ].

Šele po vseh teh ugotovitvah sem se lahko lotila načelne razvrstitve začetnih in končnih zvočniških sklopov, čeprav me je že študij slovenskih sklopov osebno povsem prepričal o nevzdržnosti teorije o alofonih /v/-ja. Težave, ki sem jih imela s to interpretacijo, so npr. tudi razvidne iz angleškega povzetka slovenskih sklopov v Slavistični reviji. Medtem ko zvočna polnost pri razvrstitvi nezvočnikov znotraj zloga nima nobene vloge (možno je npr. oboje **psiha** in **spi**), je znotraj istega zloga razvrstitev zvočnikov pomembna. Tudi ta razvrstitev ne velja samo za slovenščino, ampak tudi za druge jezike. Vendar zaradi manjšega števila možnih zvočniških kombinacij ni povsod tako očitna kot v slovenščini. Zvočna polnost narašča od začetka zloga proti vokalu (npr. **mlad, nprav, ljub**) in pojema za vokalom proti koncu zloga (npr. **gostiln, grm, vrl, vojn**). Medtem ko zvočniški sklop v začetni poziciji ne more razpasti, je v končni poziciji možen tudi izgovor s polglasnikom med zvočnikoma (npr. [gostíln, górárn]). Jurgec pravilno opozori, da pri končnem /j/ + zvočnik ni razpada, ali pa je vsaj dvomljiv. Verjetno zato, ker — kot sem zapisala v svoji razpravi — tvori s predhodnim vokalom diftong, vsaj fonetično, in pravzaprav nimamo sklopa, to pa zaradi dvojne narave /j/-ja. /j/ je tipičen vokoid (Pike), ki v začetku zloga pred samoglasnikom funkcionira kot soglasnik-drnsnik (Toporišič; ang. glide) (npr. **jagoda, sejem**) in na koncu zloga za samoglasnikom

kot samoglasnik (npr. **ajda, kaj, sejm**). Zvočniški sklopi v končnem položaju pa niso možni, če sledi manj zvočno polnemu bolj zvočno poln glas, kot npr. **kamer, žanr, žemelj**.

Kako je z izgovorom takih soglasniških zvez, kot jo najdemo v **knockdown** [nokdaun] ali [nogdaun], pa ugotavljam v svoji sonografski analizi Zveze dveh zapornikov v slovenščini in angleščini.

Petru Jurgcu želim veliko uspehov pri njegovem nadaljnjem delu.

Literatura

Tatjana Srebot Rejec (1973/74). Poskus kontrastivne analize slovenskega fonema /v/ z angleškim fonemom /v/. JiS XIX, 89–93.

Tatjana Srebot Rejec (1975). Začetni in končni soglasniški sklopi v slovenskem knjižnem jeziku. SR XXIII, 289–320.

Tatjana Srebot Rejec (1981). On the Allophones of /v/ in Standard Slovene. Scando-Slavica, Copenhagen XXVII, 233–241.

Tatjana Srebot Rejec (1987). The Sound Systems of English and Slovene Compared: a Distinctive Feature Analysis. Linguistica XXVII, 47–61.

Tatjana Srebot Rejec (1990). Zveze dveh zapornikov v slovenščini in angleščini. Ljubljana. Delovno poročilo 5819, oktober 1990. Institut Jožef Stefan. Odsek za računalništvo in informatiko, 43 str.

Tatjana Srebot Rejec (1990). Zveze dveh zapornikov v slovenščini in angleščini. SR XXXVIII, 265–284 (brez meritev).

Tatjana Srebot Rejec (1992). Initial and Final Sonorant Clusters in Slovene. Linguistica XXXII, 227–230.

Jože Toporišič (1978). Soglasniški sklopi slovenskega knjižnega jezika. V: Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika. 30–42. Maribor. Prevod razprave Suglasniški skupovi u slovenskom književnom jeziku, ki je izšla v Radovi Slavenskog instituta, III/1959, 113–122 v Zagrebu.

Jože Toporišič (1984). Slovenska slovnica. Maribor.

Jože Toporišič in dr. (1990). Slovenski pravopis. 1 Pravila. Ljubljana.

Tatjana Srebot Rejec

Ljubljana